

הכנס המדעי ה-17
מחקר, עיון ויצירה באורנים – תשע"ו

עיונים במקרא ובמגילות מדבר יהודה

יו"ר: יעל אברהמי

עיונים במקרא ובמגילות מדבר יהודה

Studies of the Bible and the Dead Sea Scrolls

chairperson: **Yael Avrahami**

יו"ר המושב: **יעל אברהמי**

חמישה חוקרים המלמדים בחוג למקרא יציגו עיונים בטקסטים מן המקרא וממגילות מדבר יהודה. העיון בטקסטים השונים ייעשה מזוויות מבט שונות כגון הזיקה שבין החוק לסיפור, מעגלי פרשנות בסיפור, זיקה בין דימויים בטקסט לבין תפיסות העולם שברקעם, והבנת תהליכים היסטוריים.

Hana Cohen Yadan

חנה כהן ידען

"וַתוֹרֵדֵם בְּחֶבֶל בְּעֵד הַחַלּוֹן כִּי בֵּיתָהּ בְּקִיר הַחוֹמָה וּבַחוּמָה הִיא יוֹשֶׁבֶת" (יהושע ב, 15)

מרחב ודימויי מרחב בסיפור רחב הזונה

"Then she let them down by a cord through the window; for her house was upon the side of the wall, and she dwelt upon the wall" (Joshua 2:15)

Spatial conceptualization and the imagery of space

in the story of Rahab the Harlot

ההרצאה תעסוק בפני המרחב, בדרכי הופעתו ובמשמעות שלו בסיפור רחב הזונה (יהושע ב). במסגרת הסיפור על כיבוש יריחו מציג המספר את רחב הזונה שהסתירה את המרגלים בביתה והם בתמורה הבטיחו להציל אותה ואת משפחתה. בסיפור בולטת נוכחות של מושגי מרחב שונים כגון: העיר יריחו, בית רחב הזונה בקיר החומה, הגג, החלון, השער, מעברות הירדן וההר. נוכחות זו מדגישה את הרלבנטיות שלהם במערך הסיפור.

מונחי מרחב בעולם ובטקסט קשורים לתשתיות פיזיות, למערכת יחסים ולצורות ארגון כוללות של נקודות ציון. בממדי המרחב מתקיימות זיקות, חלקן ברורות וגלויות, חלקן סמויות ומובלעות בין מיקומים, דימויים מרחביים וסביבות חיים. קיים קשר בין האספקטים המרחביים של העולם המיוצג בטקסט לבין נוכחות מנטלית ותרבותית.

סיפור רחב הזונה הוא אחת הדוגמאות לקשר הדוק בין האספקטים המרחביים של העולם המיוצג בטקסט לבין שאלות של זהות אשר דרכן ניתן לראות כיצד מתחבר הפרט לעולם. למשל, רחב היא דמות לימינלית, בשל השתייכותה ליסודות שוליים בחברה. בהתאמה, ביתה נמצא אף הוא במרחב לימינלי, בקיר החומה. החומה מקיפה את המרחב של פנים העיר ונמצאת במגע עם הפנים והחוץ של העיר, לפיכך היא אתר לימינלי.

בהרצאה זו אציע קריאה מרחבית בסיפור רחב הזונה. אציג תמונה שלמה של תפקידי המרחב ותפיסות המרחב בסיפור על-ידי בחינה מעמיקה של שלושת המרחבים המוזכרים בו: מרחב הבית, המרחב היישובי ומרחב החוץ. כמו כן איעזר בקריאה זאת על מנת לשפוך אור על תפיסות המרחב של המקרא.

מילות מפתח: מרחב, מקום, מרחבי ביניים, מרחב שלישי, רחב הזונה, לימינליות

חוק הסוטה וכוס התרעלה

The law of the Sotah and the cup of wrath

ההליך המתואר בחוק הסוטה והעקרונות המשפטיים שבבסיסו הם חריגים ומנוגדים בהשוואה לעקרונות המשפטיים המנוסחים בחוקים המקבילים בחומש. מצב זה מעורר קושי בנוגע לתפקידו של ההליך ולמהותו של החוק. עיון בטקסטים נבואיים חושף דימוי שמשתקף בו הליך דומה - השקיית כוס מלאה במים מרים ורעילים או בין משכר ורעיל (כוס התרעלה).

הקושי באיתור מקבילה ספרותית או מציאותית לדימוי זה, מלבד חוק הסוטה, הוביל חוקרים אחדים להתייחס אליו כאל מוטיב ספרותי שאין לו אחיזה במציאות ריאלית כלשהי. אבל היקף השימוש בדימוי והעובדה שהמחברים לא ראו צורך להסביר אותו לקהלם, גם בטקסטים שבהם הוא מופיע ברמז קל בלבד, הוביל בצדק את מרבית החוקרים להניח שבדימוי משתקף "מושב בחיים" (Sitz im Leben) כלשהו.

שתי השערות קיבלו אחיזה אצל החוקרים. השערתו של קאסוטו כי מקור הדימוי במארח המחלק כוסות יין לאורחי סעודתו, כשהמארח בנמשל הוא אלוהים המחלק גורלות לבני האדם ולעמים, והשערתו של מק-קייין כי מקור הדימוי בחוק האורדיל (משפט שמיים) המשתקף בחוק הסוטה. לפי מק-קייין, היין שבדימוי אינו רעיל, ואף-על-פי-כן בכוחו להרעיל את אלו שיימצאו אשמים, כשם שמי הסוטה אינם רעילים ואף-על-פי-כן בכוחם לקלל את האישה שתימצא אשמה.

בהרצאתי אציג את הנבואות שבהן הדימוי מוזכר ואתייחס למכלול הפרטים המאפיינים אותו. מתוך כך יתברר כי השערתו של קאסוטו לא מצליחה להסביר רבים מהטקסטים שבהם נעשה שימוש בדימוי כמו גם רבים מהמרכיבים הקיימים בו. במקביל, אשווה בין ההליך המשתקף בדימוי ובין ההליך המתואר בחוק הסוטה. השוואה זו תצביע על הקשיים הקיימים גם בהשערתו של מק-קייין. לעומת זאת, בחינת הביטויים החוזרים בחוק הסוטה תחשוף שני אלמנטים מרכזיים שהמחוקק מבקש להדגיש בהשוואה לנבואות העוסקות בכוס התרעלה: הראשון הוא הדרישה שהטקס ייערך באחריות הכהן ולא באחריות הבעל; השני הוא שיש להשקות את האישה מים כאמצעי לבדיקת אשמתה ולא רעל או יין כאמצעי להענשתה. שני אלמנטים אלו מדגימים את ההבדל הדרמטי שבין החוק הסובסטנטיבי המשתקף בחוק הסוטה ובין החוק האדגיקטיבי המשתקף בדימוי כוס התרעלה. בהסתמך על הבדל זה אטען שתפקידו של חוק הסוטה הוא למסד ולעדן את תופעת השקיית הנואפת שהתקיימה בפועל בתקופת המקרא. ובמילים אחרות, אטען כי השערתו של מק-קייין בנוגע לדימוי כוס התרעלה נכונה, אך בכיוון הפוך. מקורו של הדימוי איננו בחוק הסוטה אלא מקורו של חוק הסוטה בנוהג המשתקף בדימוי כוס התרעלה.

מילות מפתח: חוק הסוטה, משפט שמיים (ordeal), כוס התרעלה, חוק סובסטנטיבי (substantive law),

חוק אדגיקטיבי (adjective law)

הנבואה החידתית אודות המלך הנבחר בשמואל א ב, 10-1

The enigmatic prophecy about the chosen king in 1 Samuel 2:1-10

תרגום יונתן מציג את דבריה של חנה בשירתה (שמ"א ב, 10-1) כדברי נבואה. הוא רואה בכל אחד מן הפסוקים רמז לאירועים אשר יתרחשו בקורות עם ישראל בעתיד הקרוב והרחוק. האחיזה בתפיסה זו של דמות חנה כנביאה נעוצה בעיקר בסיפא של פסוק 10, המדבר במלך, טרם הופעתו בישראל: "וַיִּתֵּן עֹז לְמֶלֶךְ וַיְרֵם קֶרֶן מְשִׁיחוֹ" (שמ"א ב, 10). חז"ל אף הם מזהים את חנה כנביאה וכוללים אותה בין שבע נביאות. גם פרשני ימי הביניים מציינים את אופייה הנבואי של השירה.

נבואת חנה, בדומה לנבואות אחרות, היא חידתית ואיננה מציינת את זהותו של המלך אשר ימלוך בהשראה האלוהית. נראה כי חידת המלך הנבחר על-ידי האל נרמזת לא רק בפסוק החותם את השירה, אלא גם בפסוקים אחרים בשירה אשר יחדיו נרקמים לידי כתב חידה בנושא. הצבת שירת חנה כדברי נבואה חידתיים בראש הספר, מטילה על הקורא תפקיד פעיל בבואו לבקש אחר פתרון ומחייבת עיון אינטרטקסטואלי בכתובים. ראשית עליו לזהות את מכלול המרכיבים המהווים אבני בוחן לזיהויו של המלך בשירה. לאחר מכן עליו להתחקות אחר השתלשלות הסיפור בספר שמואל ולבחון מי מהדמויות המוצגות בו אכן עונה על מאפייני המלך הנבחר על-ידי האל כפי שהם משורטטים בשירה. ניכר כי כמה טקסטים פיוטיים ונבואיים (כגון קינת דוד, שמ"ב א, 17-27; שירת דוד, שמ"ב כב) המוצגים בצמתי מפתח בספר שמואל מתכתבים עם הנבואה החידתית ומציעים במובלע כל אחד מהם מענה לכתב החידה הגלום בנבואת חנה.

מילות מפתח: מלוכה, ספר שמואל, שירת חנה, נבואה, מעגלי פרשנות

יעל אברהמי

Yael Avrhamai

רטוריקה של ריחות בנבואת ישעיהו ורקעה הרעיוני

The rhetoric of smell and its socio-moral background

in the prophecies of Isaiah

מקובל לבחון את השימוש הרטורי שעושים נביאי ישראל בסמלים, דימויים ומטפורות על מנת לעורר בקהל השומעים הקשרים תרבותיים שונים. הרטוריקה של שירת הכרם בישיעיהו (ישעיהו ה, 1-7), כמשל משפטי הנשען על דימויי הגפן נבחנה ונחקרה בעבר. משל הכרם הפותח את השירה מתאר סדרה מפורטת של פעולות חקלאיות: "כרם היה לידידי בקרן בן שמן. ויעזקהו, ויסקלהו, ויטעהו שרק, ויבן מגדל בתוכו, וגם יקב חצב בו; ויקו לעשות ענבים, ויעש באֵשִׁים" (פס' 1²-2). הניגוד בין העבודה האינטנסיבית של בעל הכרם לבין ה'באושים' היא מפתח להבנת הנבואה. לפיכך מפתיע שבעשרות פירושים, ישנים כחדשים, אין התייחסות למשמעות המילה והשפעתה על המסר הנבואי.

בהרצאה אבחן את המסגרת המנטלית (mental frame) אשר עולה מן המקור האיטימולוגי למילה 'באושים', השורש בא"ש. ההטיות השונות של השורש מבטאות ריח רע, ובהשאלה - התנהגות בלתי מוסרית או דחייה. בנוסף, השורש משמש במקורות אחרים במשחק מילים מבוסס מצלול עם השורש

בו"ש, כך שיש בו גם רמיזה לנחיתות חברתית. הנביא הפונה אל השכבה השלטת, משתמש באופן מחוכם במילה אשר תעורר אצל קהלו רגשות דחייה ושיפוט, רק כדי להאשים אותם בהמשך.

ואולם, ייחוס ריח מטפורי שלילי לחוטאים נקשר לתמה רחבה יותר הנמצאת בנבואת ישעיהו ובספרי נביאים אחרים. כפי שאדגים, ענישה אלוהית מתוארת, בין השאר, כהטלת ריחות רעים: "וחלליהם ישלכו, ופגריהם יעלה באשם, ונמסו הרים מדמם" (ישעיהו לד, 3). ריח רע הופך למעשה מסממן של חטא לאופן ענישה. מאידך, שיקום וגאולה מתוארים, בין השאר, כשיקום הריח הטוב: "ישראל יפרח כשושנה, ויך שרשיו כלבנון. ילכו ינקותיו ויהי כזית הודו ריח לו כלבנון" (הושע יד, 6-7).

מילות מפתח: משל הכרם, ישעיהו, רטוריקה, ריחות סמליים, frame semantics

Liora Goldman

ליאורה גולדמן

עיון חוזר בשאלת הפילוג לכיתות ביהודה בימי בית שני

על סמך עדות מגילת ברית דמשק

A new look at the development of sectarianism

during the Second Temple period in light of the Damascus Document

יוסף בן מתתיהו בספריו, קדמוניות היהודים ומלחמת היהודים ברומאים, מתאר בסמוך לימיו של יונתן בן מתתיהו החשמנאי קיומן של שלוש כיתות בחברה היהודית של ימי הבית השני: פרושים, צדוקים ואיסיים. מתיאוריו ברור שבאמצע המאה השנייה לפני הספירה היה פילוג של יהודה לכיתות עובדה מוגמרת. אולם ממתי ניתן לציין את ראשית הכיתות, מהם האירועים ההיסטוריים שהובילו להיווצרות הכיתות, ומהו תהליך הפילוג שניתן לשרטט? שאלות אלה אינן מתבהרות מחיבוריו של יוספוס והן נותרו פתוחות במחקר ללא הכרעה ברורה.

עדותן של מגילות מדבר יהודה ביססה את ההכרה בקיומן של שלוש כיתות ביהודה של ימי הבית השני. הטיפולוגיה של פשר נחום תואמת את חלוקתו של יוספוס לשלוש כיתות: הפרושים מכונים 'אפרים', הצדוקים מכונים 'מנשה' ועדת קומראן מכנה עצמה 'יהודה'. למרבה הצער גם עדות המגילות לא פתרה את השאלות שהוצגו קודם, ואף הוסיפה על המבוכה קשיים בשאלת זיהויה של עדת המגילות. האם אנשי קומראן הם האיסיים? או שדווקא הצדוקים הם אלה שמתוארים במגילות? ואולי בכלל אין הם לא הצדוקים ולא האיסיים, אלא קבוצה נפרדת שיש לכנותה 'כת מדבר יהודה'?

אופייה הבדלני של כת מדבר יהודה העולה מהלכתה ומהתיאורים במגילות הכיתניות, והמכתב ההלכתי "מקצת מעשי התורה", בו הם מעידים על עצמם שהם "שפרשו מרוב עם", הובילו להנחה כללית מוסכמת שמכיוון שכת מדבר יהודה היא כת פורשת אשר הבדילה עצמה מכלל ישראל - היא זו שהתפלגה ופרשה מכיתות האחרות.

בהרצאה אבחן שאלה זו מחדש על סמך עדות החיבור "ברית דמשק" מקומראן, ואציע שעל-פי התיאורים שבחיבור על ראשית גיבושה של עדת קומראן עולה שדווקא הפרושים הם אלה שפרשו מעדתו של מחבר "ברית דמשק". אני מקווה שעיון זה יסייע לפוגג חלק מן הערפל סביב אחת השאלות המרכזיות של תולדות החברה היהודית בימי הבית השני.

מילות מפתח: פרושים, צדוקים, איסיים, מגילת ברית דמשק, כת מדבר יהודה